

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2026: 59; 298–304 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2026.59.13969>

УДК 070(477)"19":321.64(=161.2)

КНИГА «ТОТАЛІТАРНА ЖУРНАЛІСТИКА» – ОБ'ЄКТИВНЕ ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДРАМАТИЧНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В ХХ ст.

Ігор Скленаp

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна

e-mail: igor.sklenar@lnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2081-2199>

Публікація є рецензією на наукове видання «Тоталітарна журналістика (доба радянської та змосковлення України)»¹ авторства Миколи Тимошика – професора кафедри журналістики Київського національного університету культури і мистецтв. На основі джерельної бази з українських архівів авторитетний журналістознавець представив широке тло функціонування системи радянських засобів масової інформації та пропаганди. Здебільшого за основу взято приклади редакцій друкованих ЗМІ Чернівецької обл. в період 1940–1980-х років, в одній з яких автор свого часу працював (теперішня назва – «Буковинець»). Вивчення контексту радянської доби журналістики сприятиме усвідомленню несвободи журналіста як творчої особистості в теперішній Росії, де тривалий час декларують спадкоємність цієї країни-терориста із спадщиною «саветського саюза».

Зроблено висновок про цінність професії журналіста у контексті місії і служіння суспільству, ціннісного вибору особистості навіть в умовах тоталітарної системи.

Ключові слова: тоталітарна журналістика, радянські ЗМІ, редакція газети, редактор, журналіст, медійний фах.

Постановка проблеми. Публіцист і науковець Микола Тимошик став лавреатом премії імені В'ячеслава Чорновола за кращу публіцистичну роботу в галузі журналістики за 2025 рік, – як повідомили про це українські медіа в останній тиждень 2025 року. «Відзнаку вручили за його книгу «Тоталітарна журналістика»². На момент присудження цієї відзнаки автор статті вже дочитував підписане автором це об'ємне наукове дослідження, оскільки інтерес до нього з'явився з приводу самої назви.

¹ Тимошик, М. С., (2024), *Тоталітарна журналістика. Доба радянської та змосковлення України*, Наукове видання, ТОВ «Друкарня «Рута», Кам'янець-Подільський, 520 с.

² Буняк, Валерія (2025), «Публіцист і науковець Микола Тимошик став лавреатом премії імені В'ячеслава Чорновола», *Детектор медіа*, 26 грудня, 2025. URL: <https://detector.media/infospace/article/246622/2025-12-26-publistsyst-i-naukovets-mykola-tymoshyk-stav-lavreatom-premii-imeni-vyacheslava-chornovola/> (дата перегляду 08 січня 2026).

Поняття «тоталітарна журналістика» вже само собою вказує на цілу епоху радянської дійсності, свідком якої я був в дитячому і підлітковому віці, коли «споживав» друкований «продукт» такої журналістики через нав'язану школою примусову передплату совецьких спеціалізованих видань. Сьогодні, як довголітній науково-педагогічний працівник одного із провідних факультетів журналістики в Україні, бачу потребу в глибшому вивченні майбутніми медійниками періоду журналістики, який М. С. Тимошик означає як «доба радянзації та змосковлення». Адже сучасна пропагандистська машина росії є логічним продовженням такого типу журналістики, яка була побудована на брехні, маніпуляціях, очорненні опонентів, тощо. Теперішній студентській молоді гуманітарних факультетів малознайомі ці сторінки української журналістики через різні причини, одна з них – їхнє дозрівання і становлення в умовах іншої суспільно-політичної дійсності, а відповідно, і читання інших каналів інформації, які побудовані за іншими стандартами і механізмами дії, ніж дуже далека і цілком незрозуміла для них радянська преса, радіо і ТБ. У вступі автор наголошує: «...поза зором дослідників залишався аналіз причин появи та побутування текстів, зумовлені засновниками видань, особливості редакційної політики, вплив журналістських матеріалів не лише на пересічного читача, а й на суспільні процеси, що відбуваються в результаті такого побутування»³.

Частина матеріалу наукового видання була оприлюднена М. С. Тимошиком в фахових наукових журналах, у формі наукових статей, протягом 2023 року, зокрема, в очолюваному професором «Українському інформаційному просторі»⁴. В наукових працях з галузі журналістикознавства ще не опубліковано рецензії на цю книгу. Натомість на нішевому сайті «Буквоїд» опубліковано післяслово журналістки з Дніпра Тетяни Колядинської з приводу цього дослідження, що буде й враховано в ході оцінки обраного видання.

Аналіз змісту рецензованого видання. Певні правила рецензування передбачають короткий огляд змістового наповнення наукової праці. У вступі М. С. Тимошик декларує низку завдань, які має намір розв'язати в ході писання праці, серед них, на мою думку, актуальними в контексті сучасної журналістської освіти, є: «– що стояло за пропагандистською та організаторською функціями партійно-радянської преси?; – що ставало результатом такого масивного «промивання мізків» на рівні ментальності цілої нації?»⁵. Відповіді на ці питання під час студентського навчання були для мене незнані з тієї причини, що я навчався журналістиці в середині 1990-х років ще за пострадянськими підручниками, де не було представлено, в силу об'єктивних причин, системного викладу стану і розвитку журналістики в західних демократіях (не ідеалізуючи їх, очевидно, у сьогоденні російсько-української війни). М. С. Тимошик, обравши як об'єкт дослідження одну із складових тоталітарної жур-

³ Тимошик, М. С. (2024), *Тоталітарна журналістика. Доба радянзації та змосковлення України*: Наукове видання, ТОВ «Друкарня «Рута», Кам'янець-Подільський, с. 16.

⁴ Тимошик, Микола (2023), «Тоталітарна журналістика: до проблеми купівлі владою лояльності й слухняності журналістів», *Український інформаційний простір*, вип. 2, с. 14-40; Тимошик, Микола (2023), «Кадри тоталітарної журналістики для преси західноукраїнських областей. 40-50-ті роки ХХ ст. (На архівних матеріалах крайової газети «Радянська Буковина）」, *Вісник Львівського університету, Серія Журналістика*, вип. 52-53, с. 52-74.

⁵ Тимошик, М. С. (2024), *Тоталітарна журналістика. Доба радянзації та змосковлення України*, Наукове видання, ТОВ «Друкарня «Рута», Кам'янець-Подільський, с. 17.

налістики – радянську пресу, і, опрацювавши великий масив документів в архівних установах, дає ґрунтовні відповіді на означені вище питання. І це показує подальша композиційна структура наукової праці.

Книга складається з чотирьох розділів, висновків, іменного показника. Спочатку кілька думок про оригінальне оформлення видання. Кожен розділ починається із візуалізованої малюнком сторінки. Не менш оригінальними є скани документів з архівів, логотипи радянської періодики, таблиці із структуруванням інформації з тематики розділу, світлини журналістів тієї доби та ін. Самі цитати з архівів виділені меншим шрифтом для привернення читацької уваги до важливих моментів.

Про призначення книги слушно зауважує однокурсниця М. С. Тимошика журналістка Тетяна Колядинська: «комусь воно буде за підручник з історії журналістики, хтось шукатиме тут документальних підтверджень власних уявлень про ту епоху, а ті, хто народилися й прожили у ній добру частину свого активного життя, працюючи у цій професії, мають можливість заглибитися в історію формування системи засобів масової інформації та пропаганди і порівняти з викладеним своє бачення того часу...»⁶. Для автора рецензії перші два варіанти є найбільш прийнятними, сама книга читалася і як наукове видання, а в окремих місцях і як розповідь із публіцистичними вставками про конкретні ситуації, процеси, явища журналістики тоталітарної епохи. Сам М.С.Тимошик був її безпосереднім свідком, коли в 1970-х роках працював у редакції обласної газети «Радянська Буковина» (сьогодні виходить під назвою «Буковина» у Чернівцях).

Перший розділ присвячено призначенню і організації тоталітарної преси. Автор розглянув ленінські і сталінські директиви, які утверджували в подальшому функціонування радянської періодики як рупора комуністичної ідеології, показав на прикладі двох «всесоюзних» газет – «Правди» та «Известий» – абсурд передплатних кампаній, розглянув на конкретних прикладах зміст редакційної пошти як складової тодішньої редакційної діяльності.

Для дослідників змісту періодики УРСР 1940-1980-х років, що слугувала продуманою системою пропаганди, агітації і організації правлячого режиму, цікавим буде другий розділ. Його тематичне наповнення стосується опису системи агітації і пропаганди як провідного завдання тогочасних радянських ЗМІ. «Типологію радянських ЗМІ в Україні найпростіше уявити за вертикаллю тогочасної влади ... (центр – республіка-область-район-трудова колектив)»⁷. Власне в структурних частинах другого розділу «Тоталітарної журналістики» різнобічно розглянуто окремі сегменти цієї системи радянських ЗМІ – молодіжну пресу (з поглядом на її початки, зміст, зміни в редакційній політиці в період «перестройки і гласності» та ін.), районні газети і багатотиражні газети здебільшого на прикладі газет і журналів Чернівецької області (з поглядом на передумови виникнення та її засновників, періодичність виходу, накладу та ін.). Водночас М. С. Тимошик пише не сухою мовою цифр, а подає

⁶ Колядинська, Тетяна (2025), «За якими правилами “грали” радянські засоби масової інформації (Післяслово журналіста-практика до наукового дослідження Миколи Тимошика «Тоталітарна журналістика»», *Буквоїд*, 14 вересня, 2025. URL: <https://bukvoid.com.ua/reviews/books/2025/09/14/202630.html> (дата перегляду 08 січня 2026).

⁷ Тимошик, М. С. (2024), *Тоталітарна журналістика. Доба радянської та змосковленної України*, Наукове видання, ТОВ «Друкарня «Рута», Кам'янець-Подільський, с. 96.

суспільно-політичне тло радянської дійсності і передає гнітючу атмосферу, в якій доводилося працювати тодішнім працівникам редакцій буковинського краю. Форми цензури, контроль змісту та покупка лояльності редакторів і журналістів – тематичне осердя третього розділу книги. Автор глибоко аналізує провідні теми періодичних видань тоталітарної доби, показує, як через публікації в тодішній пресі впливали на свідомість «населення» і брехали читачам про т. зв. досягнення комунізму. Крізь призму дій окремих радянських редакторів і журналістів Чернівецької обл. М. С. Тимошик ставить на порядок денний тему ціннісного вибору в журналістиці, вельми актуального й в сьогоденні: за писання правди треба було страждати, звільнятися чи звільняли; за лояльність до комуністичної влади – можна було отримати тодішні блага системи (високі гонорари, безкоштовні квартири, доступ до кращого харчування та ін.).

Врешті в останньому розділі, на прикладі окремих редакцій в період 1940-х років, коли в Чернівецькій області встановлено комуністичний режим, описано непростий, а іноді і драматичний процес підбору кадрів в тодішні журналістські колективи. Тут актуальним, як на мене, є твердження автора про потрібність мати диплом з журналістики освіти для роботи в медіа, особливо в теперішню добу маргіналізації нашої професії. В третій частині 4-го розділу М. С. Тимошик подає три типи осіб професії, на конкретних прикладах показує мовну безграмотність і профнепридатність працівників в буковинських газетах післявоєнної доби; коротко описує, як судили окремих кореспондентів, а кадебісти стежили за позаштатною автурою. Найбільш емоційно мене зворушила 5-та частина четвертого розділу книги, де йде мова про те, як система знищувала «невгодних журналістів». Цю тему автор розкрив глибоко і водночас із знанням цих особистостей, подавши їхні біографії і етапи журналістської роботи. Спочатку йде мова про однокурсника М. С. Тимошика - журналіста Леоніда Кльоца. Він працював у газеті «Ленінська правда», боровся за правду у професії і помер у в'язниці в Полтавській обл., реабілітований аж в 2001 році. Далі автор описує страдницький життєвий шлях і професійні здобутки Володимира Кательницького - журналіста й активного громадського діяча початків Незалежності України, уродженця з його рідного села – Данина Чернігівської обл. По-звірячому був вбитий разом із матір'ю у їхньому київському помешканні в 1997 році. До сьогодні правди про мотиви і виконавців не розкриті. Автор видання з боєм про це пише: «Гірко констатувати істину: в цій країні, якою упродовж останніх тридцяти років правлять олігархи та підтримувані ними популісти-невігласи ... подібні злочини не розкриваються. Згадаймо хоча б убивство Володимира Івасюка, Вячеслава Чорновола, Олександра Бойчишина, героїв Небесної Сотні...»⁸. Як на мене, призабута постать В. Кательницького, цінна з огляду на відстоювання національних та релігійних цінностей в період першопочаткового становлення незалежної України, має бути до кінця вивчена у зрізі глибоких публікацій в тодішній газеті «Народного Руху України» «Час: Time», яку я мав нагоду читати в роки свого студентства. Цикл портретів журналістів – героїв своєї епохи – завершується постаттю також однокурсниці автора – Катерини Таран, яка вже в часи Незалежності розвинула обласне телебачення в Черкаській обл., «пережила різних начальників, але найболючіші уда-

⁸ Тимошик, М. С. (2024), *Тоталітарна журналістика. Доба радянзації та змосковлення України*, Наукове видання, ТОВ «Друкарня «Рута», Кам'янець-Подільський, с. 462.

ри переносила від тих, хто мало тямив у професії, але вмів дружити з владою...»⁹. Її книга «Поміж реалій та ілюзій», хоч не видана за її життя, але за сприяння однокурсника М. С. Тимошика та його однодумців з'явилася 2020 року друком.

Наостанок, про що би хотілося прочитати в цій книзі трохи більше: особливості навчального процесу на факультеті журналістики КДУ ім. Т. Шевченка в період 1950-1980-х років. Можливо, в майбутньому це зроблять автори, які будуть вивчати архіви на цю тематику.

Самі висновки чітко узагальнюють викладений у книзі матеріал про змосковлену українську журналістику і зрадянзовану свідомість її читачів в минулому столітті, із акцентами про невирішені проблеми і явища, які перейшли в нову інформаційну реальність незалежної України.

Висновки. Проф. М. С. Тимошику залишилося лише скласти велику подяку за таку системну працю, в якій він завдяки архівним матеріалам підтвердив твердження, виділене на форзаці видання окремим шрифтом: «Характерною особливістю тоталітарної журналістики є подвійна мораль, подвійні стандарти, розбіжність декларованих на газетних шпальтах, радіо- і телепередачах лозунгів і закликів із реальними діями верхівки влади»¹⁰.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буняк, Валерія (2025), «Публіцист і науковець Микола Тимошик став лавреатом премії імені В'ячеслава Чорновола», *Детектор медіа*, 26 грудня, 2025. URL: <https://detector.media/infospace/article/246622/2025-12-26-publitsyst-i-naukovets-mykola-tymoshyk-stav-lavreatom-premii-imeni-vyacheslava-chornovola/> (дата перегляду 08 січня 2026).
2. Колядинська, Тетяна (2025), «За якими правилами “трали” радянські засоби масової інформації (Післяслово журналіста-практика до наукового дослідження Миколи Тимошика «Тоталітарна журналістика»)), *Буквоїд*, 14 вересня, 2025. URL: <https://bukvoid.com.ua/reviews/books/2025/09/14/202630.html> (дата перегляду 08 січня 2026).
3. Тимошик, Микола (2023), «Тоталітарна журналістика: до проблеми купівлі владою лояльності й слухняності журналістів», *Український інформаційний простір*, вип. 2, с. 14-40.
4. Тимошик, Микола (2023), «Кадри тоталітарної журналістики для преси західноукраїнських областей. 40-50-ті роки XX ст. (На архівних матеріалах крайової газети «Радянська Буковина»», *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, вип. 52-53, с. 52-74.
5. Тимошик, М. С. (2024), *Тоталітарна журналістика. Доба радянзації та змосковлення України*, Наукове видання, ТОВ «Друкарня «Рута», Кам'янець-Подільський, 520 с.

⁹ Там само, с. 488.

¹⁰ Там само, с. 2.

REFERENCE

1. Buniak, Valeriia (2025), «Publitsyst i naukovets Mykola Tymoshyk stav laureatom premii imeni Viacheslava Chornovola», *Detektor media*, 26 December 2025. URL: <https://detector.media/infospace/article/246622/2025-12-26-publitsyst-i-naukovets-mykola-tymoshyk-stav-lavreatom-premii-imeni-vyacheslava-chornovola/>
2. Koliadynska, Tetiana (2025), «Za yakymy pravylamy “hraly”adianski zasoby masovoi informatsii (Pisliamova zhurnalista-praktyka do naukovoho doslidzhennia Mykoly Tymoshyka “Totalitarna zhurnalistyka”)», *Bukvoid*, 14 September 2025. URL: <https://bukvoid.com.ua/reviews/books/2025/09/14/202630.html>
3. Tymoshyk, Mykola (2023), «Totalitarna zhurnalistyka: Do problemy kupivli vladoiu loialnosti y slukhniannosti zhurnalistiv», *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*, issue 2, pp. 14–40.
4. Tymoshyk, Mykola (2023), «Kadry totalitarnoi zhurnalistyky dlia presy zakhidno-ukrainskykh oblastei. 40–50-ti roky XX st. (Na arkhivnykh materialakh kraiovoi hazety “Radianska Bukovyna”)», *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii Zhurnalistyka*, issue 52–53, pp. 52–74.
5. Tymoshyk, M. S., (2024), *Totalitarna zhurnalistyka. Doba radianizatsii ta zmoskovlennia Ukrainy*, Naukove vydannia, TOV «Drukarnia «Ruta», Kamianets-Podilskyi, 520 p.

THE BOOK 'TOTALITARIAN JOURNALISM' AS AN OBJECTIVE SOURCE FOR STUDYING THE DRAMATIC PERIOD OF UKRAINIAN JOURNALISM IN THE 20TH CENTURY

Ihor Sklenar

*Ivan Franko National University of Lviv,
General Chuprynka Str. 49, 79044, Lviv, Ukraine*

e-mail: ihor.sklenar@lnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2081-2199>

This publication is a review of the academic work 'Totalitarian Journalism (The Era of Sovietisation and Russification in Ukraine)' by Mykola Tymoshyk, professor at the Department of Journalism at Kyiv National University of Culture and Arts and a former journalist at one of the newspapers of the totalitarian period (now called 'Bukovyna'). The book reveals the specifics of the journalism profession under conditions of state censorship, party control, and the government's purchase of journalists' loyalty and obedience. The book is full of interesting facts about how editors and journalists were 'bought' during the Soviet era. Based on a large number of archival sources, the author also presents the mechanisms of the broad system of Soviet mass media and propaganda. The author of the book analysed this system according to a typological vertical: republican, regional, district, and mass-circulation press.

For the most part, examples from the work of print media editorial offices in the Chernivtsi region (referring to the period from the 1940s to the 1980s) are used as a basis, and interesting examples from the activities of the editorial offices of central publications in the USSR are also presented. Prof. M. S. Tymoshyk has identified the peculiarities of personnel policy in the editorial offices of Bukovynian newspapers and magazines, which were influenced by the party authorities of the time. The author has managed to present the current problems of the information space that arose from the past of the Soviet media.

Studying the context of Soviet journalism through the book prism helps to understand the lack of journalists' freedom as creative personalities in present-day Russia, whose political elite has long declared the continuity of this terrorist country with the legacy of the 'Soviet Union'. The review concludes with a statement about the value of the journalism profession in the context of its mission and service to society, and the value of personal choice even under a totalitarian system.

The broken lives of those who sought truth and honesty in the journalism profession are reflected in creative portraits of Soviet era journalists and those who became iconic figures in free Ukraine. The names of such personalities as Leonid Klyots, Volodymyr Katelnytskyi, Kateryna Taran and others are little known to the general public. They can serve as an example of defending the truth for information and for a national position in journalism.

Keywords: totalitarian journalism, Soviet media, newspaper editorial office, editor, journalist, media profession.

Отримано редакцією видання / Received: 06.01.2026

Прорецензовано / Revised: 07.01.2026

Схвалено до друку / Accepted: 09.01.2026

Опубліковано на сайті видання / Published on the publication's website: 07.02.2026